

Prof. dr MITRA ŠAROSKA

ATOMIZIRANOST I KONCENTRISANJE AKUMULACIJE

1. Akumulacija u kapitalizmu

Kod razmatranja problema akumulacije u privredi Jugoslavije treba se osvrnuti na akumulaciju u kapitalizmu da bi videli šta nedostaje u pogledu akumulacije kod nas. U kapitalizmu, kao što je poznato, akumulacija je pretvaranje viška vrednosti u kapital ili akumulacija je proširena reprodukcija koja omogućava privredni napredak. Motiviranost kapitaliste za akumulaciju je obezbeđenje uslova njegovog daljeg postojanja ili nepostojanja kao kapitaliste i zato je ona njemu najvažnija.

Otud u kapitalizmu ne može biti kapitalista bez akumulacije „kao fanatik, oplodavanja vrednosti on bezobzirno prisiljava čovečanstvo na proizvodnju radi proizvodnje“¹. Ovim se stavom kapitaliste razvijaju društvene proizvodne snage, a time, kako kaže Marks, i: „stvaranje onih materijalnih uslova proizvodnje koji jedini mogu biti stvarna osnovica nekog višeg društvenog oblika, kome je osnovni princip puno i slobodno razvijanje svake individue“².

Osim toga, stav kapitaliste u raspodeli viška vrednosti na akumulaciju i njegovu ličnu potrošnju je u skladu sa privrednim razvitkom pri čemu je u početnom razvoju kapitalizma kapitalista više naklonjen akumulaciji nego ličnoj potrošnji i zato ovu poslednju potrošnju naziva grehom svoje funkcije i uzdržavanje od akumulacije. „Njegova vlastita privatna potrošnja važi kao pljačka akumulacije njegovog kapitala“³.

¹ Karl Marks: „Kapital“ I—III, BIGZ, Beograd, 1971, str. 424.

² Isto, str. 424.

³ Isto, str. 424—425.

U razvijenijem kapitalizmu kapitalista akumulaciju smatra kao odricanje od svoga nagona za uživanjem. Ali kapitalista ne želi akumulaciju na račun njegove lične potrošnje i obratno. Ovo stanje želje kapitaliste slikovito iskazuje Marks kad dodaje: „Dve duše obitavaju, u njegovim grudima, i svaka vuče na svoju stranu“⁴. Ovo stanje je faustovski konflikt kada neko hoće i jedno i drugo odjednom.

2. Kakvo je stanje akumulacije kod nas

Akumulacija u ekonomskom smislu u našim uslovima imaće terminološku izmenu što će reći da se ne vrši pretvaranje viška u kapital, već se faktorima proizvodnje dodaje višak proizvoda u cilju proširene reprodukcije, pri čemu je krajnji cilj akumulacije kao i u kapitalizmu, proširena reprodukcija. Svrha akumulacije je različita. U kapitalizmu bogaćenje kapitaliste, a kod nas akumulacija služi za proširenje materijalne osnove proizvodnje i zadovoljavanju društvenih potreba.

Međutim, postoje razlike u motivisanosti za akumulaciju. Prvo, kod nas kod raspodele dohotka, čist dohodak je ostatak po izmirenju društvenih potreba, a kod raspodele čistog dohotka na prvom mestu su lični dohoci, a na poslednjem je akumulacija. Zato je akumulacija po veličini najmanja i zavisna je promenljiva veličina ne samo prema ličnim dohocima, već i svim stavkama u raspodeli dohotka, dok je u kapitalizmu podela viška vrednosti na kapital i dohodak kapitaliste za njegovu ličnu potrošnju glavna podela viška. U manje razvijenom kapitalizmu kad je bilo manje akumulacije u raspodeli viška ona je bila na prvom mestu a lična potrošnja na drugom, a u razvijenom kapitalizmu su ravnopravni, kao što je opisao Marks, sa dvema dušama. Kod nas, u uslovima koji su dominantni poslednjih pet godina, kada nema privrednog rasta i kada postoji rekordna inflacija i rekordna nezaposlenost, najugroženiji deo u raspodeli čistog dohotka je akumulacija.

KRETANJE AKUMULACIJE U STRUKTURI RASPODELE DOHOTKA
UDRUŽENOG RADA U PRIVREDI

				u procentima ⁵
1981.	1982.	1983.	1984.	
15,9	14,6	14,0	13,6	

Tabela pokazuje tendenciju smanjenja procenta akumulacije. S obzirom na ovakvo stanje sa akumulacijom, privreda je okrenuta kreditu. Poslednjih godina kroz visoke kamate još više je

⁴ Isto, str. 425.

⁵ Statistički kalendar Jugoslavije, 1985. i 1986. god., str. 55.

smanjena akumulacija. Na smanjenje akumulacije utiču i obaveze prema negativnim kursnim razlikama.

Politikom visokih kamata računalo se da će se smanjiti krediti u privredi. Praksa pokazuje obrnuto. U novčanim sredstvima privrede⁶ u 1983. godini krediti učestvuju sa 69,70%; 1984. sa 70,70%; a u deset meseci 1985. godine sa 74,00%, čime se pokazuje veliki porast kredita u privredi posle uvođenja visokih kamata kao i zbog drugih pomenutih i nepomenutih razloga.

Najnovijom ekonomskom politikom smatra se da će se povećati akumulacija privrede preraspodelom iz ličnih dohodaka. Ovo bi bilo dobro kad bi se izdvajao narodni lični dohodak, a da se pri tome stimuliše rad. Prema predloženim merama izlazi da su svi radnici koji rade u visokoakumulativnim radnim organizacijama dobri i svi radnici koji rade u nisko akumulativnim loši i da su takvi najviše zbog politike cena, a ne zbog lošeg rada.

3. Atomiziranost akumulacije

Na opisano stanje akumulacije kada je ona vrlo mala, nadovezuje se i njena atomiziranost. Za razliku od našeg stanja, u kapitalizmu vlada zakon koncentracije i centralizacije kapitala, čime je okrupnjavanje dostiglo velike razmere. Naglašenom centralizacijom i koncentracijom okrupnjavanje postoji i u socijalističkim zemljama Istočne Evrope. Poznato je da je organizovanje privrede u Istočnoj Nemačkoj u obliku kombinata, koji koriste prednosti oba faktora.

I naša zemlja je imala administrativni period razvoja u periodu od 1947. do 1951. godine. U tim uslovima stvarana su krupna preduzeća pripajanjem više sitnih. Rukovođenje privrede bilo je centralizovano. Rukovodile su generalne i glavne direkcije,

Od 1950. godine u Jugoslaviji je uveden sistem samoupravljanja, kada je izvršena „decentralizacija u svim oblastima društvenog života, u državnoj upravi i u privredi“⁷. U daljem periodu, u cilju razvoja samoupravljanja i efikasnijeg rada, decentralizacija se odvija i u okviru radnih organizacija, „tako da se 1956. godine javljaju pogonski radnički saveti, a 1959. godine podela radnih organizacija na ekonomske jedinice“⁸. Docije se ove pretvaraju u radne jedinice. Društvena angažovanost je bila usmerena na ovakvu organizaciju radnih organizacija, a praksa ih nije prihvatila zbog težnje ekonomski jačih radnih jedinica da se osamostale i da na osnovu svog povoljnijeg položaja, a ne rada, obezbede veće lične dohotke, a ekonomski slabe radne jedinice borile su se da zadrže

⁶ Obračunato prema podacima iz Statističkog kalendara Jugoslavije, 1985. i 1986, str. 64.

⁷ Dr Mitra Šaroska: „Problemi integracije u privredi Jugoslavije“, Savremena administracija, Beograd, 1973, str. 34.

⁸ Isto, str. 31.

status quo zbog opasnosti da im se smanje lični dohoci zbog njihovog lošeg položaja a nezavisno od njihovog rada. Međutim, društvena angažovanost je bila na strani jačih i zato se uvodila organizacija po radnim jedinicama.

Zatim, nezavisno od pomenutog iskustva, stvorena je zakonska mogućnost osnivanja organizacija udruženog rada sa svojstvom pravnog lica i sa žiro-računom. Međutim, zbog pomenute težnje ekonomski jačih da se osamostale i da pri tom ne vode računa o cepanju celine bilo je ukazivano na probleme usitnjavanja. O tome su, na primer, rekli u „Energoinvestu“ iz Sarajeva „da osnivanje organizacije udruženog rada sa svojstvom pravnog lica u okviru postojećih jedinstvenih preduzeća znači korak ka dezintegraciji“⁹. Slično su se izjasnili u Poljoprivrednom kombinatu Beograd i u Hemijskoj industriji — Pančevo. Oni su smatrali da u njihovoj tehnološkoj celini „davanje pravne samostalnosti organizacijama udruženog rada može dovesti do usitnjavanja sredstava i smanjenja efekata koncentracije sredstava“¹⁰, dok su u „Prehrani“ iz Ljubljane smatrali da je „ta radna organizacija kategorična u svom zahtevu da svaka radna organizacija koja joj se pripoji, gubi svojstvo pravnog lica“¹¹.

U narednom periodu doneti su 1974. Ustav i 1976. godine Zakon o udruženom radu, Na osnovu njih je svaki deo radne organizacije koji ispunjava uslove samostalnosti organizovan kao osnovna organizacija udruženog rada sa svojstvom pravnog lica i svojim žiro-računom, a da bi se odstranile posledice cepanja radnih celina predviđena je i samoupravna integracija, tj. udruživanje rada i sredstava više osnovnih organizacija u radnu organizaciju, složenu radnu organizaciju, poslovne zajednice ili radne zajednice za vršenje poslova od zajedničkog interesa.

Kao što je poznato, postojala je snažna društvena akcija organizovanja po ZUR-u, čak je bio određen i rok izvršenja osnivanja osnovnih organizacija udruženog rada, što je bilo u duhu samoupravljanja i bolje organizacije rada, ali to je samo jedna strana u dijalektičkom jedinstvu decentralizacije i samoupravne integracije. Međutim, tu se i stalo sa samoupravnim organizovanjem. Pomenute više forme udruživanja rada i sredstava su zastupljene u malom obimu. Prema tome, zbog nedijalektičkog postupka društvene akcije od strane društveno-političkih zajednica i organizacija od opština do republika koje su pale u zagrljaj ekonomski jačih braneci i svoje, isto tako nezasluzene radom lične dohotke, zaostalo je samoupravno udruživanje rada i sredstava u potrebnom obimu, što je razlog atomiziranosti i onako male akumulacije.

Zbog teškoća sa ekonomski jačim radnim jedinicama podaci pokazuju da su u ukupnom broju radnih organizacija zastupljenije

⁹ Isto, str. 32.

¹⁰ Isto, str. 32.

¹¹ Isto, str. 32.

radne organizacije bez OUR-a. Na pragu 1985. godine bilo ih je 14071¹², sa tendencijom porasta, a broj radnih organizacija sa OUR-ima bio je u opadanju i iznosio je 4257.

Na pragu 1985. godine bilo je 47402¹³ organizacije u privredi, od kojih složenih OUR-a samo 418¹⁴, što u odnosu na ukupan broj organizacija u privredi iznosi procentualno samo 0,8. Ovaj procenat SOUR-a se smanjuje, ako se uzme da ih 1985. godine ima samo 232¹⁵ ili 0,4 procenata u 1985. godini koje imaju ukupni prihod iznad 5 milijardi.

Ukupan broj radnih organizacija na pragu 1985. godine je bio sa i bez OOUR-a 18328. Od toga u privredi 38,6 procenata. Ovo pokazuje da je veći procenat učešća u ukupnom broju organizacija bio van privrede.

Međutim, na pragu 1985. godine samo 209 organizacija ili 0,4 procenata a to je mali broj, imao je ukupni prihod iznad 5 milijardi.

Kao što se vidi, i ono malo akumulacije je razbacano na 47402 organizacije u privredi u uslovima kada su potrebna velika sredstva za uvođenje nove tehnologije i podizanje kadrova za ovu tehnologiju. Ovakvim stanjem razbacanosti sredstava gube se i prednosti obima čime se smanjuje efikasnost upotrebe i tako malih sredstava akumulacije.

4. Koncentrisanje akumulacije

Koncentrisanje akumulacije može se postići odgovarajućom organizacijom radnih organizacija u privredi koju predviđaju Ustav SFRJ iz 1974. i Zakon o udruženom radu iz 1976. godine. To bi bile osnovne organizacije udruženog rada u organizacionoj formi radne organizacije i složene radne organizacije bez svojstva pravnog lica i žiro računa. Ovu objektivnu nužnost u cilju koncentrisanja akumulacije istakao je i Dugoročni program ekonomske stabilizacije. Međutim, i ovaj stav pomenutog programa ne ostvaruje se zbog otpora ekonomski jačih.

U stvari, dugogodišnja ispitivanja problema integracije su pokazala da se u našem samoupravnom sistemu, ne vodeći računa o neopravdanim razlikama u ličnim dohocima, samo govori o potrebi udruživanja rada i sredstava, a ono ne ide. Međutim time se usporava vitalna potreba udruživanja čime će se unaprediti rad i stvoriti sredstva za veće lične dohotke i veću akumulaciju kao i za brže zapošljavanje nezaposlenih.

Koncentrisanje akumulacije bi se postiglo ukoliko se omogućiti primanje ličnih dohodaka na osnovu principa rada u celoj Jugosla-

¹² Statistički kalendar Jugoslavije, 1986, str. 17.

¹³ Isto, proračunato, str. 17.

¹⁴ Isto, str. 17.

¹⁵ *Ekonomsa politika*, br. 1745 — „Dvesto najvećih“ 1985. godine.

viji. Ovim, bi se uvećala sredstva akumulacije jer bi se oslobodila sredstva iz dohotka nezasluzenog radom. S druge strane, ovim bi si izjednačili interesi zaposlenih jer bi znali da će dobiti dohodak ako dobro rade. Ovo je potrebno zbog toga što neće gledati na udruživanje kao faktor smanjenja dohotka već će se udruživanje vršiti prema potrebi tehničkog jedinstva radnih organizacija, a s tim i napretka koji će omogućiti, kao što smo rekli, veći lični dohodak i veća sredstva za akumulaciju za proširenje proizvodnje i veće zapošljavanje. Ovim će se ispuniti dijalektički zakon decentralizacije dijalektičkom negacijom udruživanja rada i sredstava u radnoj, složenoj i drugim formama organizovanja u cilju napredka. Uzmimo samo kolike uštede bi se postigle ako se organizuju jedinstvene radne zajednice za administrativne poslove, čime bi se oslobodila sredstva privredi.

Međutim, godinama u Jugoslaviji umesto da se smanjuju neopravdane razlike u ličnim dohocima, one se po mnogim osnovama povećavaju.

I Ustav i Zakon o udruženom radu traže da se izdvoji dohodak od izuzetnih pogodnosti. Međutim, zbog postojećih neopravdanih razlika ovaj se dohodak deli za lične dohotke.

Dohodak bez rada omogućuju i kursne razlike onima koji privatno kupuju devize. Pojedinci se i dalje bogate na osnovu posedovanja deviza naročito u turističkim krajevima i gde ima naših radnika koji rade u inostranstvu i pored toga što je novim deviznim zakonom zabranjen privatni promet deviza. Zato imamo stanje u 1985. godini da je uvećan turistički promet, a smanjen devizni priliv. I radne organizacije ne poštuju novi zakon. I dalje postoji privatno korišćenje deviza i dohotka bez rada.

Dohodak bez rada koriste i građani koji štede putem visokih kamata. Onima koji imaju sredstva da ih ustupe na duži period, ta sredstva nisu potrebna, a dobijaju najveću kamatu. Osnova neopravdanih razlika u ličnim dohocima su i razlike u stepenu privredne razvijenosti opština, republika i pokrajina. Ovaj se problem zapostavlja time što se želi da se određenim kriterijumima i pokazateljima proglase nedovoljno razvijene republike i pokrajine razvijenim. Međutim, to je lako reći i napisati, a teško je prikazati razvijenost koja će omogućiti nerazvijenim da postanu razvijeni.

Osim napred rečenog postoje osnove za ostvarivanje prihoda bez rada putem zemljišne, monopolske, građevinske i rudničke rente. Postoji i tržišna renta, tehnološka renta i druge osnove narodnog dohotka. Osim toga, inflacijom eksploatišemo nove generacije, jer se time umanjuje akumulacija za njihovo zapošljavanje.

U stvari, svi ovi osnovi narodnog dohotka su usloveli da u Društveni dogovor o raspodeli dohotka bude unesen stav da se za jednaki rad u Jugoslaviji dobije približan a ne jednaki dohodak, što će reći da će jedni raditi dobro a drugi približno dobro čime se gubi u radu, u društvenom pravcu i nacionalnom dohotku. Treba urediti da bude za jednak rad jednaki dohodak, jednaka uvećanja

bogatstva u svim republikama i pokrajinama u Jugoslaviji čime bi se povećala akumulacija i njeno udruživanje. Međutim, bez ovoga postojaće i dalje neopravdane razlike u ličnim dohocima koje se javljaju kao kočnica udruživanju i koncentrisanju akumulacije. Poslednju reč u udruživanju daje referendum. Ako pojedinac gubi, nerodni dohodak on je najveći protivnik referenduma o udruživanju. Kad bi se poštovao rad, ljudi bi gledali da mogu samo od rada i tako dobiti više i bili bi objektivni na referenduma o udruživanju. Ali i ne samo pojedinci — udruživanje snažno koči i društveno političke zajednice iz ekonomskih razloga. One teže da zadrže radne organizacije u svojoj opštini jer opština ima više dužnosti nego sredstva budžeta za vršenje njene dužnosti pa se zato iz ekonomskih razloga Opština javlja kao ozbiljna smetnja samoupravnog organizovanja u nekim celinama. Opštinu treba neutralisati u njevoj angažovanosti protiv udruživanja time što će se njene funkcije ograničiti na sredstva koja prima iz budžeta republike. Pri ovome i republičke društveno-političke zajednice su okrenute prema ekonomski jačima a kako smo objasnili koji zbog monopol-ske pozicije kočće udruživanje akumulacije. Oni nisu podržali stav Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije o značaju radne organizacije sa osnovnim organizacijama bez žiro računa.

Prema tome, koncentrisanju akumulacije putem udruživanja stoje krupne smetnje koje su teško odstranjive jer su i društveno-političke zajednice i organizacije na strani onih koji kočće udruživanje.

Medutim, kao marksisti i ako znamo da različiti ekonomski interesi čine ga ljudi prave od crnoga belo i obratno, moraju se preduzeti mere da se neutrališu ti različiti ekonomski interesi time što će se priznati na osnovu Ustava SFRJ da je samo rad uslov prisvajanja dohotka svakog radnog čoveka u Jugoslaviji. To je u stvari uslov uvećanja akumulacija, ubrzanja njenog koncentrisanja i izlaska iz današnjeg stagnantnog stanja. Pojedinac, kad nije najamni radnik ili društvo uopšte, napreduju progresivno ako poštuju i stimulišu rad. Radom se najefikasnije suzbija i društveno zlo inflacija koja umanjuje akumulaciju.

Prof. dr Mitra ŠAROSKA

ATOMIZATION AND ACCUMULATION CONCENTRATION

(Summary)

Accumulation in underdeveloped capitalism concerns division of surplus value, but in developed capitalism it is equal with the division of the capitalist's personal consumption.

In Yugoslavia, accumulation comprises the resources which are left after the satisfaction of some other needs is attained, and on that way a little is

left for accumulation. Under conditions, when in the course of the last five years there has been no economic growth but high inflation and unemployment the economy is more switched to credits that squeeze it with high interest rates endangering the accumulation.

The problem of accumulation atomization is attached to this situation. In the capitalist world exist concentration, centralization and growing of capital, but in the socialist countries of Eastern Europe centralization becomes more emphasized. Our country from 1947—1950 created larger enterprises by joining smaller ones.

In 1950, the system of socialist self-management was introduced in Yugoslavia, which sought for decentralization of the resources and authorities. During the further period work units were introduced within the enterprises and later on associated enterprise as a legal person. The Constitution of 1974 and the Law on Associated Labour imposed organizing and establishment of organizations of associated labour as a legal person everywhere where such conditions were available. These documents insisted on self-managing organization in work and composite work organizations. It was evident that the decentralization was performed, but such an association was done with great difficulties as a result of unjustified differences of personal incomes that come out as a consequence of many other reasons that help such a small and atomizing accumulation.

Our society must take care to enable pooling of labour and resources in order to prevent all conditions for earning income without work, so all employed people would work more and create higher incomes for themselves as well as resources for higher rate of employment, on that way they wouldn't stop pooling of labour and resources but they would help to increase the accumulation.